

Det dunkle namneleddet *Smør-*.

Av Finn Myrvang

Scandinavian PN scholars have been a bit puzzled by the place-name word Smør-, that seems to indicate butter wasn't only a commodity, but also a measure of prosperity and abundance at weddings etc. One of them was Kåre Hoel, who published a review in 1984 of Norwegian place-names with respect to Smør-, and in particular linked its importance to another factor, citing numerous older references where he concluded that many of them are tokens of good soil and crops, as well as excellent pastures and general wellbeing. The author of this article doesn't disagree, but is of the opinion that a Norwegian equivalent of the Danish nomen smøre ('scratch, cut, hurt etc.') in many cases is a more likely explanation; in particular with reference to those uninhabited mountain regions and the barren rocks and inlets along the coast. It is also the case that Smør-names are so numerous that it's improbable that they all refer to butter, some topographic place-name element seems to be involved. This is the main theme and provides important additional information when combined with ortho photos etc.

*Figur 1.
Smørkleppen i
Sørfold.
Norgeskart.*

1 Enkelt metodisk grep

Å måle namnefrekvens har mest for seg når det gjeld personnamn. For stadnamn kan det gje utbyte å samanlikne namnetypar som er nokolunde kommensurable, enten no resultatata blir som forventa, eller det stikk motsette: Kvifor gir søk i *Norgeskart.no* 868 namn med føreleddet *Smør-* (ca. 800 når adressenamn går ifrå), medan resultatet ved søk på *Ryme-* og *Rjome-* er berre ca. 30? Tilslag for sms. *-osten* og usms. *Osten* blir langt færre, endå «ost» burde gi langt fleire visuelle assosiasjonar enn «smør» og «rømme»! At stadnamn med utmerkinga *Smør-* er over all måte talrike fortel at dei neppe er semantisk einsarta. Når også sikre sekundærnamn er mange, må dei primære vere eldgamle, geografisk sentrale og «produktive», kvar på sin stad.

2 Kva er skrive om namneleddet *Smør-*

Kåre Hoel publiserte i 1984 ei utgreiing av *Smør-* som utmerkingsledd i stadnamn. Med utgangspunkt i ei drøfting av gardsnamnet *Smertu* (gno. *Smörþúfa*) tre stader i Østfold gjekk han ganske breitt til verks. For fleirtalet av namna konkluderer han at dei må ha hatt eit rosande innhald, knytt til godt beite, godt vatn eller god stad å vere. Han fokuserte også på *smørhatt*, *smørkoll*, *smørklepp*, *smørklubb*, *smørpik* og *smørslaga*, *smørstabb(e)*, *smørstakk* o.l. som plussord i gardbrukarsamfunnet:

Både fra Norge, Sverige og Danmark har vi beretninger om de pyntede smørformer som festbordets midtpunkt, og det er sannsynlig at vi her har en sterk tradisjon og et felles nordisk trekk som går langt tilbake. Smøret som produkt var høyt verdsett, også i sin hverdagslige form og som nykjernet smørklump.

(Hoel 1984: 91)

Gjennomgåande ukontroversielle er Hoels konklusjonar om bruk i stadnamn av orda som går på «de pyntede smørformer». Ei detaljert gjennomgåing av desse namna vil vere å finne opp krutet på ny, med mindre ein kan fotodokumentere mistolkingar frå hans side. Unemnd av Hoel, men illustrerande, er «Smørtjukka» om ein rundvoren ås i Larvik, vel rettare *Smørkjuka* «liten, rund klatt av nykinna smør (og på skap som ei halv-kule)...» (NO 10: 631), sml. *Smertu*. Frå Balsfjord, Sørfold og frå fleire bygder på Austlandet kjenner ein *Smørbukken* som namn på haugar og åsar, sml. gno. *buðkr* m. ‘dåse, øskje’ og sv. *burk* (*boddike*, F&T).

I ein fotnote gjer Hoel merksam på at etter han laga *Smør*-oversynet, kom det artiklar om same emne i KLMN 16: 317 ff. av Harry Ståhl, med tillegg for norske og for finske namn frå Per Hovda, Åke Granlund og Viljo Nissilä. Førstnemnde seier, i sitt korte oversyn, at av 38 gardsnamn på *Smør*- i NG er alle så nær som eitt opphavlege naturnamn, men med usikker bakgrunn.

3 *Smør*- lik tysk *Butter*, engelsk *butter*?

Ingen av artiklane i KLMN synest drage i tvil at *Smør*- som utmerking i stadnamn jamt går tilbake på *smør* (latinsk *būtȳrum*). Det stemmer nok for *Smørberget* i Larvik og for *Smørklepp*, ein gammal buplass i Midt-Telemark, for *Smørheia* i Åmli, og *Smørklepp* i Midt-Telemark, likeins for *Smørskora* i Bjørnafjorden med sin store, lyse flekk, samt *Smørklumpen* i Suldal og i Vindafjord. Floget *Smørkleppen* i Sørfold har grått berg med islett av mørke strimer som liknar «smurning» som sig nedover (figur 1); likeins med *Smørberga* i Namsos og *Smørkoven* på Voss. Ved namn som desse bør vel nemnast at til gno. *smjȳr* n. svarar *smjȳrr* adj. ‘med smør i, feit’.

Særmerket for garden *Smørberg* i Tønsberg er lang og lys utfjære, sml. *Smørholmen* i Ørsta og grågule massar ved *Smøråa* i Rauma. Fjella *Smørbollen* i Dovre og Folldal,¹⁾ haugen *Smørdallen* i Engerdal og snaubergformasjonen *Smørkanna* i Nordkapp representerer konkret samanlikning, så òg snøflekken *Smørkanna* på Ånnstad i Moskenes. Under eitt er det jamt tale om flekkar og flater med variantar av farger, former og konsistens.

Hoel er i si gjennomgåing sjølv inne på at ein del *Smør*-namn ikkje er eintydige, men han finn at mange av dei går på god jord, stor avling, godt beite og trivsel, så som det frekvente *Smørbotn* (Eidfjord, og i Rødvendalen i Rauma), *Smørdalen*²⁾ og *Smørhola*, appellativet *smørbeite* o.fl. No kan det verke som han her har dei beste argumenta frå svensk og dansk nemningsbruk

-
- 1) Jon Olav Ryen skriv: «*Smørbollen* [smør`bållin]. Fjell nordøst for Dalholen i Folldal kommune, 1244 moh. Navnet er et jamføringsnavn; fjellet kan minne om en smørbolle. Det blir sagt at når snøen tiner her om våren, er det som «når en skraper ut smøret av en bolle». Jf. også Ytre og Indre Smørbollen (Hemare Smørbollin) ved Fokstugu i Dovre.»
 - 2) *Smjördalur* i Vestfirðir på Island framstår på satelittfoto som ein smal grøn strime i aude fjell.

og slik får med seg dansk *smørsig* som «udtryk for jordbundens fedme» (Feilberg ifølge Hoel 1984: 78), eller skal vi seie ‘sig av nærande væte’? Det er ei svært informativ sms. med *smør-*, for vel har namn som *Smørbakken* og det noko vanlegare *Smørli* neppe same opphav allstad, men *smørsig* synest iallfall å tilføre sæternamnet *Smørli* i Lom og to-tre stader i Nord-Aurdal framifrå meining. Nemnast bør nok også grasmyra *Smørvollen*³⁾ på sørsida av Aldra i Lurøy og sletta *Smörvallen* i Östersund i Jämtland, så òg *de Smerwel* og *de Smorli*, Shetland (Jakobsen 1901: 166).

Unemnt av Kåre Hoel er busetnaden *Smøreng* på Bornholm. Det kunne likne aldri så lite på *Smørnemyr* vestom *Smøreneåsen* i Lyngdal, og på Shetland var *Smernadal* og *Smerrin* [smørøn], de *S.-rigs* «et frugtbart stykke indmark» som – under tvil – er nemnde blant sms. på *-vin* (Jakobsen 1901: 166). Det siste treng ikkje vere feil, meir uklare verkar namna frå Lyngdal, sml. færøysk *smurin* «(om tørvejord) blød og fed» (Poulsen 1974) så vel som *Smørmyrene* i Trysil. No er både *Smørnemyr* og *Smøreneåsen* smale og rette myrsenkningar gjennom skog, og målførerett egdsk for *smog* er *smau*, i dette tilfellet kan hende med tilføyning av eit epeksegetisk *-renne-*, dvs. *smau-renne-* > *smørenne-*?

4 Kultisk bruk av *smør*

Tankar om kultisk bakgrunn for *Smør*-namn har fleire vore inne på:

Omständigheter som tyder på kultnamn kan säkert påvisas bara i fråga om *Smörklint*, Lappo, Brändö sn, Åland. I de branta sidorna av klinten finnes två av naturen bildade fördjupningar benämnda Gubben och Käringen, och vid bärplockning har det ännu i slutet av 1800-talet varit sed att kasta bär i fördjupningarna för att ha tur vid bärplockning. (Åke Granlund i KLNLM 16: 320)

Kåre Hoel er òg inne på det kultiske og nemner beinveges ofring av *smør* til sola, som Ivar Mortensson⁴⁾ har skrive om. Tradisjonane sistnemnde ber fram, fortel greitt nok om ofring av *smør* til sola, men då knytt til husa på garden, ikkje til steinar i utmarka. Heller ikkje Hoel trur at «smørsteinar» eller «-berg» i nemneverdig omfang har med gammal solkult å gjere (Hoel 1984: 84).

3) NB: med ein firkanta stein midt på.

4) Han viser til Ivar Mortensson 1905: 115ff.

Nordom polarsirkelen, men òg på avstengte stader i sør er det ei årviss storhending at sola kjem tilbake, då ikkje avhengig av almanakken, men av lokal topografi. Offer av smør i den samanheng er meg ukjent, men i og med at gno. *smjor* n. også tyder ‘feitt’, skal nemnast eit parallellresonnement, som går ut frå eit sitat:

Sjøsamene var glade i kveitehode. De kokte det, og ingen mat var så god som det. Derfor ofret de fordom kveitehode til offerstenen (siæide). Deres avgud skulle få det beste de hadde. Saltet kveiterav var også lystemat. De spiste den til suppe eller brød. De syntes at den gav velsmak. (Larsen 1950: 18)

Kveitehovudet blir også rangert i siste strofe av «Kveitevisa», nedskreven på Andøya: «Ja sei, d’e vel godt, men han e så tørr, og kolla på kveita går jamhøgt med smørr»⁵⁾ (*kolla* = gno. *kollr* m. ‘skalle, hovud’, her: heilen i kveitehausen).⁶⁾

Vi kunne tru at namn som *Kveiteberget*, *Kveitehella* og især *Kveitesteinen* (nordsamisk *Bálddesgeađgi*) fortel om gammal kult: Qvigstad nemner vel nok ein gammal kultstad med det namnet i Nesseby, kalla *Bálddesipmil* ‘kveiteguden’ òg, men kultstader har gjerne meir særmerkt form og meir individuelle namn enn *Kveite*-lokalitane. I og for seg kan likevel namn av sistnemnde slag vere deskriptive nok iblant, t.d. *Kveithella* i Lurøy (kvit og kveite-forma), sml. åsar og nes kalla *Kveitsporden*, fjellet *Bálddoajvve* ‘kveitehovudet’ i Saltdal, og fleire.

Poenget med å samanlikne namna på *Smør*- og *Kveite*- er at under påtrykk frå kristen misjonering hadde samane gode grunnar til ikkje å gå i høgmæla om kor offerstadene var å finne, dvs. røpe dei ved gjennomsynleg namnebruk. Vel blir det vågalt å jamføre eit flyttefolk med dei bufaste, men både jakt og fiske og børsanking så vel som slåtte- og sæterbruk gjorde til tider også sistnemnde mobile, og dersom ofring av smør knytt til aktivitetar utanfor buplassen åtte rom i førkristen norrøn tru, tør vi gå ut frå at også dei bufaste i kristen ettertid ugjerne ville snakke om eldre kultiske stader og skikkar.

5) Tyding lik gno. *smjorgild vara*: ‘vare av same verdi som smør’.

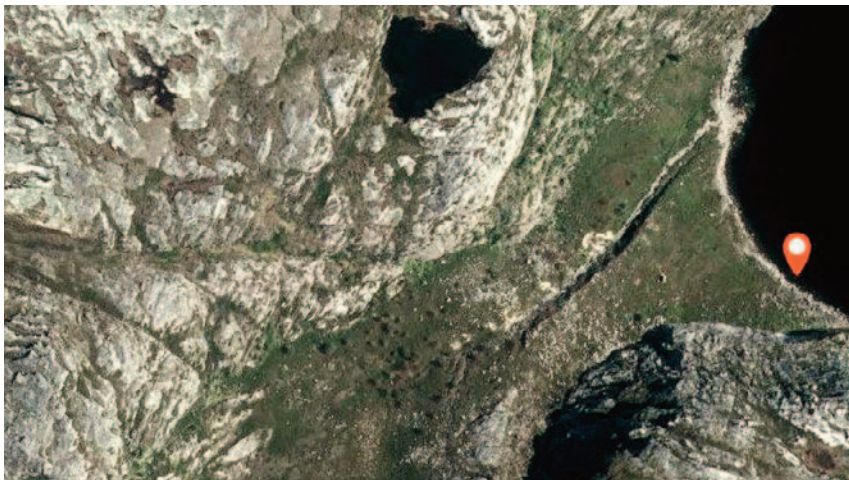
6) Ein flyndreplass (sandfleck) tett ved land i Breivika på nordsida av Hadseløya i Vesterålen heiter *Smørhola*.

Vår kunnskap om desse ting er fragmentarisk, men vi kan ta med oss eit moment frå nordsamisk namn- og nemningsbruk: smør heiter *vuodja* og *vuoiddas* er smurning, og med vising til Kåfjordelva i Troms fortel Just Qvigstad at «på elvens S-side er *Vuoidas-gæd'ge*, n. Smurningsstenen. Det svetter enslags smurning ut av stenen». Her var det, som vi ser, tale om ein rasjonell observasjon, men om ein annan stad seier han – merk at *čahca* tyder 'fjellovergang' o.l. – at *Vuoiddas-čahca* ligg ved riksrøys 270: «Her er *Vuoidas-gal'lo* (smurningsstenen), en gammel offersten, se Wiklund, Ortnamnen, s. 53» (Qvigstad 1935: 35, 104). I det siste tilfellet ber offersteinen utan tvil primærnamnet, men på dagens kart finn vi berre att sekundærnamna *Vuoiddasčahca* og *-jávri*. Enten dette er tilfeldig eller ei, blir poenget at av to svært så like stadnamn kan det eine vere deskriptivt og det andre kultisk. Vidare den observasjon at namn kan falle bort: Har noko liknande skjedd med namneknippet *Smørviki*, *Smørvik-nuten*, *-stølen* og *-tjønni* i Vinje? Eller kva er mest sannsynleg primærnamn i knippet *Smørmyr*, *Smøråsen* og Øvre/Nedre *Smørtjønn* i Lindesnes, der kanskje alle namna framleis er til stades? Her må ein også vere open for den enkle forklaring at det er tale om gul vegetasjon.

Det er påfallande at så mange lokalitetar heiter *Smørsteinen*, og 2–3 av dei skil seg ut: *Smørsteinen* utom Torsken i Senja skal vere gulvoren og minne om smør. I klivningen *Smørsteinen* på Hadsel-sida av Fiskfjorden i Vesterålen rislar alltid væte, og *Smørsteinen* attmed Hølmen i vatnet Vinstre i Øystre Slidre låg nær ein lokalitet *Sprekken* (begge er neddemte no).

Kva form og ev. funksjon smørsteinane hadde er lite klarlagt, landet rundt; iblant gav nok lys bergart assosiasjonar med smør. Gards- og bruksnummer tyder ikkje på at dei har fungert som *skilsteinar*. Nokre ligg i skog, usynlege på oversiktsfoto. Det ser ut til at dei kan delast i to kategoriar: Ei gruppe er dei som ligg i sjø- og vasskant, så som i Torsken, Hadsel, Steigen, Lindesnes (Sandøya) og Øystre Slidre, andre på stader der det var tungt å ta seg fram; sjå avsnitt 10 Risikable farvegar til lands?.

På internett finn vi få foto av norske *Smørstein-ar*, til skilnad frå danske *Smørsten-e*: Dei sistnemnde er av høgst skiftande form og storleik, men store nok (ofte jordfaste) til å vere blikkfang i dansk landskap. Mange er delvis mosekledde og andre har djupe furer eller sprunger (sprekkar) der det iallfall i eitt tilfelle er gjort funn av myntar. Det er berre å slå fast at tradisjonsfanget om norske *Smørstein-ar* er heller kleint.

Figur 2. Smiergohppi i Sør-Varanger, med ei rift eller renne som sterkt liknar faret til bekken Skråma i Lesja. Smier- < norsk smør- pluss samisk gohppi ‘buk, rundvoren vik’. Norgeskart.

5 Smør- om mudderbotn

For gardsnamnet *Smørgrav* på Øvre Eiker lanserte Hjalmar Falk ei tyding «Sænkning fylt med fedtagtig Mudder», og viste då til namn som *Smørhol* og til det frekvente *Smørvika* (NG 5: 255): Gode døme er *Smørvika*⁷⁾ på Kapp i Østre Toten, og ei i Bamble, men også *Smørholmen* i Søre Hærstjøen i Kongsvinger og i Bekslevatnet i Vanylven. Ei slik tolking gir òg meining for *Smørnes* (Bygland og to stader i Åmli; figur 3). Andre lokalitetar det høver for er *Smørberget* i Orkland med myrtjøenner attmed, for *Smørbotn* i Kvam og for *Smørheia* i den nye Heim kommune. Dertil for *Smørnes* i Bygland og for *Smørnuten* i Vinje med gjørmestjøenner oppunder, *Smørtjønn* i Tinn, *Smørvadet* i Dalselva i Rana og for halvøya *Smørøyno* i Suldal. *Smørbekken* i Tolga renn gjennom myra *Smørbekkfloen* og endar i den ovgjørmute *Smørbekkhåen*, ei vik i Langsjøen. Illustrerande i denne samanheng er tydingsnyansar av verbet å *smørje*: Fotty o.l. blir (inn)smurde med smurning eller sverte, men dersom noko er blitt over- eller tilsmurt, er det tilgrisa, jamfør tysk adj. *schmierig*, hollandsk *smurig*, dertil gotisk *smarna* ‘smuss, ureinske’.

7) Gode døme i så måte er også *Smörvik* (finsk *Voilahti*), Karuna i Finland, og *Smörviken* i Nyköping, Södermanland.

I mange stadnamn går altså førsteleddet *Smør-* på mudder, gjørme eller ureinske, og ein grøde små *Smørtjørn-er* og *-tjern*, dei fleste på austnorsk område, høyrer til her. Så finst det også ei mengd pyttar og tjønner kalla *Smørøyet* eller *-auga*, *-auget*, lat oss føye til *Smørdupl* i Rollag og *Smørduppen* i Flå, små vassamlingar jamt og samt, ofte med brem av gulbrun myr. Denne siste typen er samanlikningsnamn, så ein kan ikkje isolere leddet *Smør-* og tillegge det ei tyding ‘mudder’ slik som elles, men like fullt er det mudderbotn som er utgangspunkt, eller skal vi seie assosiasjonsbasis, her òg.

Figur 3. Eitt av to Smørnes i Åmli. Norgeskart.

Nokre slike små vassamlingar har så mykje grums at *Smør-* i tydinga ‘smøra(st), bli til smør’ sviv for tanken. Interessant her er sørsamisk *smirredh*, *smorredh*, *smurredh* v. ‘breste, yste seg, felles ut, skille seg’, vel lånt frå nordisk og i og for seg deskriptivt, men ikkje påvist i sørsamiske stadnamn.

6 *Smør-* om flekkut fjell

Island har *Smörfjöll* «et større, brungult, med snepletter rigt utstyret fjæld» (Lundberg 1910: 195 ifølge Hoel 1984: 83). Det er på liknande vis med ei lang rekke norske høgder og fjell, dei ter seg i fargerik, «flekkfull» bunad alt etter årstid, så som *Smørberget* i Orkland og haugen *Smördallen* i Engerdal, likeins *Smørheia* (spettut) i Kristiansand, *Smørknatten* i Drangedal (figur 6), *Smørskora* i Bjørnafjorden og *Smørstakken* i Modalen. «Storflekkut» er både *Smørfjellet* i Selbu og *Smørskornova* i Askvoll, men

Nørdre og især Søre *Smørhylla* i Vestnes har store, samanflytande flater med urd. *Smørkollen* i Bjørnafjorden har ei diger, lagdelt gråbergflate med skråhogg i (figur 4).

Figur 4. Smørkollen i Bjørnafjorden. Jf. Smørsten i Skärgårdshavet, Hangö, Finland (figur 5).

Figur 5. Smørsten i Skärgårdshavet, Hangö, Finland.

Namnet *Smørstacken/Smørstakken* er òg funne i Sverige og Danmark, knytt til skjer, steinar og holmar, utlagt som «liten kullig holme» o.l. Historisk er «Smørstach, en ö, nämnd i Samlinger til dansk historie» (Lund-

berg 1910: 207). *Smörstacken* som skjernamn er knytt til ein «uppseen-deväckande välvd bergformation», likeins til «ett stort block som tjänstgör som häradsmärke» ein stad i Sverige (Lindroth 1923: 29).

Kåre Hoel spør «hvorför nettopp Smør- inngår så ofte i sammensetning med ordet og høgdenemningen stakk?» (1984: 85) og sluttar seg til Evald Lidén, som rekna med at eit nordisk appellativ *smørstakk* «upplagd smörhög» eller «smörklimp av rundad form» har vore til.⁸⁾ Det kunne høve godt for fire avrunda holmar og skjer i Västra Götaland (det er uklart kvifor det også er namn på eit par svenske og danske fornminne), men det passar litt ujamt for norske *Smørstakk*-namn. Hoel o.a. viser til parallelle sms. som *høystakk* og *torvstakk*, men kvifor vart holmar og skjer samanlikna med noko så særmerkt som «oppsats av smør», når vi knapt finn døme på tilsvarende bruk av *høy-* og *torvstakk*?

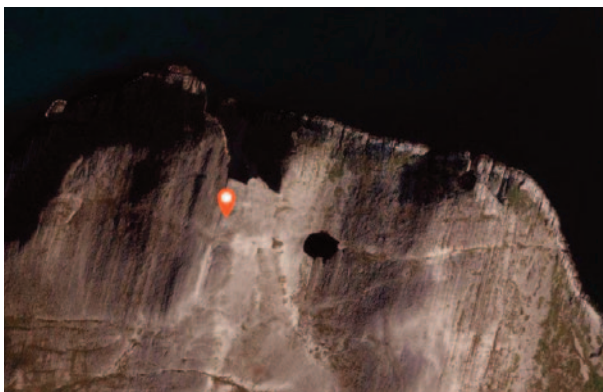
I alle fall to av dei svenske *Smörstack*-ane ligg i «fågelskyddsområden», og **smør* om ‘ureinske, fugleskit’ verkar vel så sannsynleg, sml. dansk *smøre* «(oftest: langagtig) plet, mærke, fremkommet ved berøring med fedtstoffer ell. (i al alm.) smuds, snavs; ogs.: udtværet masse af et blødt, klæbrigt stof», meir overført også noko som «minder om en udvisket, udtværet klat ell. stribe» (ODS). I tilsvarende tyding også engelsk *smear* v. ‘kline, klatte utover (med noko feitt eller klebrig eller anna som lagar flekkar)’, jamfør gammalengelsk *smierwan*, gammalhøgtysk *smirwen* ‘smøre, salve’. Med så jordnær vinkling blir svensk *smörstack* vel snarare synonymt med svensk *gödselstack* lik *gödselhög* (Vogt & Eikland 1981).

I ikkje få tilfelle ser det elles ut til at flekkut berggrunn har motivert valet av namn og då uavhenging av årstid: Osen av *Smørelva* i Vågan er litt grumsut, men ligg under ei fjellside med spettut, lys berggrunn, og liknande karakteristikk høver for *Smørhavnen* i Alver, *Smørvikane* i Øygarden og *Smørvika* i Aure, Bømlo, Flatanger, Giske, Gulen og Namsos. Like fullt kan ein også «rubrisere» *Smørvik*-ane etter andre kjennemerke, meir om i avsnitt 9. Lagdelinga i fjellgrunnen i *Smørkoven* i Aurland og *Smørskor* i Kvam minner om storkna lava, så òg fjellgrunnen i *Vuoiddasvuotna* i Gamvik, sms. av dei samiske orda for ‘smurning’ og ‘fjord’.

8) Hjalmar Lindroth (1923: 28) meiner derimot: «Några appellativa ord *smörstack* och *smörpjuck* har knapt funnits».

Figur 6. Smørknatten, Drangedal. Norgeskart.

Figur 7. Smørbringa i Lebesby. Norgeskart.

7 Smør- nytta om tronge passasjar til sjøs

Per Hovda nemner i sin korte artikkel i KLNLM 16: 320 at *Smørsund* i Fister i Ryfylke er trengt å kome igjennom, og at det same gjeld sundet *Smørdrag* i Eidanger, Telemark – utan at han lanserer noka tolking i den samanheng. Her bør skytast inn at *Smørsundet* i Sveio er av akkurat same art, *Smørsundet* i Grimstad er trengt på to meir avgrensa punkt og *Smørsundet* i Birkenes éin stad. Fenomenet er langt meir utbreidd enn som så: Der er like tronge smothol gjennom eller tett innmed *Smørholmen* i Lin-

desnes, Hustadvika, Smøla, Frøya og Rødøy. *Smørhavn* i Bremanger er ovtrong og sundskoren (figur 8), *Smørsund* i Ulvik er meir ein lang djupål i eit grunt farvatn, og igjennom *Smørbøen* i Meløy går ei smal renne. Vi skal heller ikkje gløyme at den poseforma *Smørfjorden* i Porsanger har uvanleg trong opning mot havet (men inst i botnen er der også mykje mudder).

Same namnekategori er òg Svale Solheim (1940) inne på: «Langs etter ferdslvegane finst det ei mengd lokalitetar med Smør-namn, og dei ligg ofte såleis til at det var farleg å fara der». Han nemner både namna *Smørholmen* og *Smørstakk*, likeins det færøyske *Smørnøs*, men framfor alt namnet *Smørsund*, både som namn på det tronge innlaupet i austerleia inn til Grimstad og det kronglute tronge *Smørsund* inn til Viksefjorden litt nord for Haugesund, vidare *Smørsund* alias *Smalsund* mellom Randøya og den vesle Kvaløya, i Ryfylke: «Ein gamal fiskar frå Randøy forklara Smørsund slik at folk i si tid vel hadde 'pynta' på namnet av di det var så vanskeleg å koma fram der i sundet». Solheim oppfattar namn på *Smør-* som godnamn eller -nemne, noko folk tydde til for å blidgjere maktene i naturen. (Solheim 1940: 138 ff.)

Figur 8. *Smørhavn* i Bremanger. Norgeskart.

8 Hogg i fjell og strand

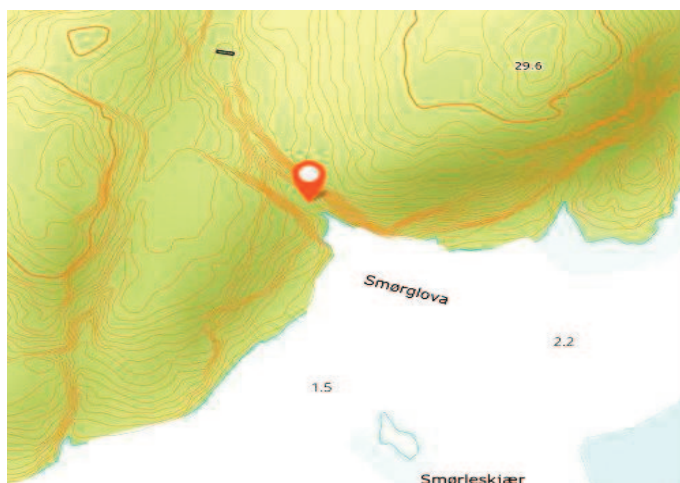
Korleis er namnebruken framfor å forstå? Usannsynleg er at han har med «smøring» å gjere, då heller eldre dansk «en *smøre*»: «(især langagtig og

ikke særlig dybt gaaende) *saar* (spec. frembragt af (hug)vaaben)», «*skramme*, ... (langagtig) *ar*» (ODS), òg sagt: dansk *smøre*:

«schmarre, hiebwunde, schaden, verlust ... von dem mnd. *smurre* «streifen, riß, schramme» unter einfluß von nhd. *Schmiere* «prügel»... umgebildet. Mnd. *smurre* ist eine ablautsform zu *smarre* = nhd. *Schmarre* «schramme, streifwunde, hiebwunde». Da nhd. dial. *schmarbe* (von **smarwó*) in derselben bedeutung haben, so scheint verwandtschaft mit *Schmiere* wahrscheinlich, indem aus «bestreichen» sich «streifen» entwickelt hat» (F&T).

Figur 9. Smørstabben med Storklova, Grøtffjorden i Troms. Norgeskart.

Figur 10. Smørglova i Lindesnes. Norgeskart.

Det er då ikkje einast tale om striper, men også risper, rifter, skrammer, streifsår eller arr etter slike, flenger, hoggsår så vel som sprunger, kliver. Å oppfatte namna i lys av dette kjem litt uventa på, så det ligg nær å ytre eit kontrollspørsmål: Stemmer det for mange *Smør*-lokalitetar? I høg grad, det artar seg som ein kodenøkkel. Nemnast kan *Smørdokk* Vindafjord (dalsøkk under hogne stup), *Smørglova* Lindesnes (figur 10), *Smørhatten* Ørland, *Smørhaug* (hoggen hammar) Ullensvang, *Smørklaven* Namsos, *Smørkollen* Øystre Slidre, *Smørknuten* (djupt hogg) Eigersund, *Smørnutt* (fleire djupe hogg) Etne, *Smørskardet* Ullensvang og Ørland, *Smørskardalen* (lang og smal og hogg på sidene) Suldal, *Smørskarsknuten* (djupe skard og talrike små hogg) Flekkefjord. Irregulært så å seie er *Smørskjerodden* i Jøssingfjorden i Sokndal, der «neset» berre er ei urd med kantstein i sjøkanten, utan noko eigentleg skjer: I den sprukne fjellgrunnen ovanfor er eitt særleg djupt hogg: altså *smøre* + epeksegetisk *skjer* n. 'kutt, snitt' (NO 9: 1551)? Vi tør rekne *Smerhellarklypa* i Vinje med til same kategorien, trass i avvikande uttale.

Nordpå fell det oss i auga at den i og for seg fint avrunda *Smørstabben* i Grøtffjorden i Troms er skamhogd av den mektige *Storklova* (figur 9), og just det same kan seiast om hogget i kanten av *Smørbringa* i Lebesby (figur 7). – Færøyske fiskarar kalla ikkje Kalsoy med rette namnet, dei sa *Smørnøs*. Det kan lyde som eit godnamn (Solheim 1940: 129, 139, 170), men kan også forståast topografisk: Øya er forma mest som ei klubbe med runda hovud i sør. Klubbeskaftet tøyser seg langt og smalt nordvestover som ein kam, med «hakk» i form av elleve små tverrdalar på rekke og rad (fær. *nøs* tyder også 'odde, skag').

I denne gruppa har også dei norske *Smørstakk*-ane sitt rom: *Smørstakken* på Hitra er ein lang og humput berggrygg med talrike «hogg» på nordsida, og holmen *Smørstakk* i Karmøy har i nordre enden ein høystakk-liknande hump, men han er òg delt av ei djup klive, ulikt dei svenske lokalitetane. Fjellet *Smørstakken* i Modalen har ei djup kløft mot sør, fjellet med same namn i Vaksdal⁹⁾ er ein kolleforma topp tett ved det ovdjupe *Smørstakkgjel*. I fjellet *Smørstakken* i skilet Gjesdal – Sandnes er det skarpe bergkantar med tverrhogg i, og lengst sør på Rennesøy

9) Med tanke på avsnitt 6 «Smør- om flekkut fjell?» krevst litt rom for tvisyn, for *Smørstakken* i Vaksdal framstår som snøflekktut. Fjellsida ovanfor *Smørstakk* på Rennesøy er tydeleg fleirfarga..

denoterer *Smørstakk* ei bratt strand som har ei kløft mot aust og to djupt inngåande mot nord (Kastdalsskaret, Rosejuvet), slik at *Smørstakk* like snart kan ha denotert den runda fjellnova som no heiter *Hælen*.

Dessutan har både Haugesund og Karmøy ein nut resp. holme som heiter berre *Stakk*; i Værøy har same namnet fått denotasjonsending og gjeld nærmast ei bratt side nedi Måhornet, medan den primære «stakken» lar seg peile inn via sekundærnamn. Usms. *stakk* er i det heile vide kjent, ikkje berre om '(høy)stakk', men òg om «hohe klippe im meer» på Island, Færøyane og Hebridane (de Vries 1977). I Noreg har vi òg nær ei tylft åsar, haugar og nes ol. kalla *Stakken*, så gno. *stakkr* m. nytta usms. var ein produktiv term. Også i Sverige er stadnamnet *Stacken* frekvent, men visstnok litt mindre i Danmark.

9 Smør- om andre variantar av kliver og hakk

Kåre Hoel startar sitt oversyn med å nemne at gardsnamnet *Smjør-* eller *Smörþúfa* finst tre stader i Østfold, i Skiptvet, Kråkerøy og Hobøl. Litt seinare fortel han noko som er overraskande (s. 91): «Ikke på noen av stedene har jeg kunnet finne noen tueformet lokalitet (høgd, haug, berg eller stein) som kunne tenkes ha vært navngivende». Kan dette kome av at han ikkje hadde gode nok kart å hjelpe seg med? *Smertu* i Kråkerøy (Fredrikstad) har ei markert utsparring på nordsida, og bruket *Smerta* (< **Smjørþúfa*?) ved Ødegården i Ski, no Nordre Follo, har liknande på nordre sida. Det har òg *Smertu* i Hobøl, endå haugen der er meir nedbygd. For *Smertu* i Skiptvet gjeld at garden kan ha namn frå ein nærmast totoppa hump 200 m nordvest for gardshusa. Hoel hallar til at buplassnamnet *Smertu* < **Smjørþúfa* er metaforisk-humoristisk – at buplassen var som «ei tue der det var godt å sitte» (s. 92), men ut frå det karta fortel, kan det ha like mykje for seg å sjå nærmare på dei nyss nemnde innskjeringane.

Smør- kan i forlenging av da. *smøre* og mellomlågtyisk *smurre* kallast «rift, klive, hoggsår»: Per Hovda (KLN) tenker at gardsnamnet *Smørstad* på Vestre Toten kanskje inneheld eit personnamn *Smjør*, men dagens kart viser at lendet kring *Smørstad* både på Østre og Vestre Toten er temmeleg småkupert og på siste staden bortimot sundhakka.

Korleis kvist i rekved eller i gamle tømmervegger ter seg, når det som var lausare ved er tært bort, veit dei fleste, og mange av oss har høyrte ei gåte om hoggestabben: «Kva er det som står i bondens gård og har fleire sår enn hunden har hår?» Med slike bilete i bakhovudet skal det inviterast

Figur 11. Med tanke på riftene kan grunnen kring Smørbergtjøna i Surnadal naturleg nok kallast smørberg.

til eit kringsjø der topografien har ordet: *Smørbergan* (sprukne) Hasvik i Finnmark, *Smørbergtjøna* (i sundsprukke fjell med vatn i søkka) Surnadal (figur 11), *Smørdusk* (haug i opphakka fjell) Utsira, *Smørelva* (i sundhoggen fjellvegg) Norddalen, *Smørfjellet* (berg-«striper» og tverrhogg) Holtålen, *Smørgrovberget* (med bekken *Smørgrova*) Lom, *Smørhatten* (furer og tverrhogg) Hitra, *Smørklubben* (skjer) Vågan, *Smørklepp* (minner om *Smørbergan*) Lærdal, *Smørknuten* (berg klivna i rutemønster) Sokndal, *Smørnes* (fleire korte kliver) Ullensvang, *Smørnut* Etne, *Smørskor* (flate i sprikkfjell), *Smørskorane* (hylleforma slette, stup under og over) Kvam, *Smørskåra* (ei liknande) Lindesnes, *Smørskredene* (rifter i hardt fjell) Ørsta, *Smørstabben* (skjer) Bjørnskinn og Givvær, *Smørstakken* (i skilet Gjesdal – Sandnes), *Smørstakken* (sprukke berg, snøflekkar) Modalen, sist *Smørtørne* Voss og *Smørvika* Sør-Varanger, begge med fjellgrunn med sprunger på kryss og tvers.

Smørstabben i gamle Bjørnskinn herad på Andøya skal få nokre ord til: Det er eit svart, litt høgvore skjer tett ved land på Åknes (figur 12). Det kan «kjerne» godt kring *Smørstabben* når det er noko sjøburd, men vel så viktig er nok at skjeret har eitt djupt og fleire mindre hakk tvers over. Etter sjøkartet er området innafor grunt, men folk var nyss var at ein spekkhoggar sumde på innersida, så attkipp frå land kan nok òg gjere seg gjeldande.

Figur 12. Smørstabben på Åknes, Andøya. Foto: Finn Myrvang.

Smørbøen i Meløy er nemnd: Ein båe med same namn ligg tett aust for Kunna i Flakstad, kloss i land, og kanskje går der ein djupål imellom. Tungsjø av Vestfjorden står på, og Jan K. Myrstad opplyser: «Enten eit rosande namn, av di bøen er sær s rik på småsei og sild om sommaren, eller eit godnemne av di han er livsfarleg. Folk har sett livet til her, visste far å fortelje». Altså *Smør*-om god tilgang på sild o.l. – eller varsku om at båen uventa kan bryte og gjere skade? Jf. også ty. *Schmiere* ‘dengsle, juling’¹⁰) osv.

Smørvika er eit sær s vanleg namn, vi har over dusinet slike på sjøsida landet over, og *Smørbukta* (med gulkvite berg) i Indre Fosen kjem i tillegg. For lokalitetar i ferskvatn som heiter så, ligg det nær å tenke på *smør* i tyding *ureinske* (mudder, gjørme), men det høver langt dårlegare for *Smørvika*-ne langs norskekysten, for dei blir uavlateleg reinvaska (då med unnatak for *Smørvika* i Bamble), endå enkelte vel kan ha mørkare botn enn andre. Meir særmerkt er forma, det gjeld for både *Smørvika*-ne i Øygarden og for *Smørvika* i Aure, Flatanger, Giske, Namsos, Åfjord o.fl., som er «hogne» inn i berget som breie utsparingar, iblant noko avrunda, sjeldnare assymetriske. *Smørvika* i Bømlo og i Gulen (figur 13) er for sin del så djupt inngåande og tronge at dei minner mykje om *smørsunda* vi alt har vore inne på. Gode beite finn vi knapt i eller innom *Smørsund*-a eller *Smørvika*-ne på kysten (jf. Hoel 1984: 80). Her er den eine *Smørvika* i Namsos unnataket, men framfor alt garden *Smørvika* på Dønna, som har framifrå jord (jf. Hoel).

10) Sml. norsk *smurning* ‘bank, juling’ og *smørja* ‘dengja, jula, slå»’ (NO 10: 629), = færøysk *smurningur* og «*smyrja ein av*».

10 Risikable farvegar til lands?

Hoel (1984: 81 f.) hallar til å oppfatte namnet *Smørbrekka*¹¹⁾ og det endå vanlegare *Smørkleiva* som rosande meint. Her kan nemnast, at ved sætra *Smørbekk* i Seljord går ein bratt stig nord- og oppover den tronge *Smørbrekkdalen*, og *Smørbrekknuten* i Sokndal har òg ein stig, gjennom eit trong skard. Ved *Smørbrekka* i Lund er òg skard, men då utan innstipla stig, medan *Smørbrekkena* i Voss ligg under ei djup kløft. Ganske bratte er også stigane over *Smørlibrekka*, Rubbestad i Tranøy. *Smørkleiv* i Aurland har ein ovbratt stig i kanten av ei djup kløft, medan *Smørkleiva* i Årdal er eit fjell med djupe kløfter på austsida. *Smørkleiva* i Hyllestad og i Eidskog er nesten kløfter i seg sjølve. *Smørkleiva* i Aurskog-Høland og især i Hjelmeland går i sikksakk, det gjer òg kleiva under *Smyrlihøgdi* i Flå¹²⁾ og likeins den ved Bogstadlia gard i Lindesnes.

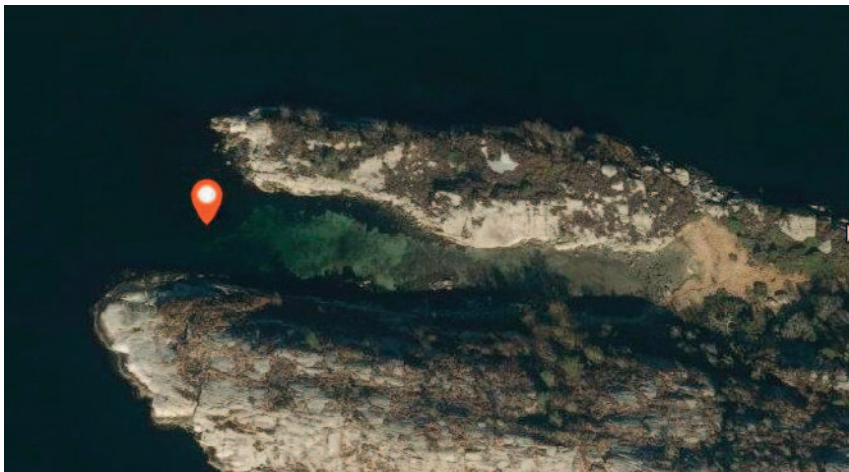
Å sjå på slitsame passasjar som noko positivt må ha lege fjernt, og Hoel nemner sjølv islandsk *smjörbrekka* «den øverste Del af en Skrænt, man gaar op ad ... overf.: den siste Anstrængelse» (Hoel 1984: 81 etter Blöndal 1920–24: 762). Det ikkje uvanlege bakkenamnet *Hestsprenga* melder seg for tanken, men også «juling» om hard medfart eller påkjenning, jf. sitatet om «einfluß von nhd. *Schmiere* 'prügel'» (F&T). Ei *smørbrekke* eller *smørkleiv* var då aller helst ein stad der det var glatt eller bratt eller låg mange staup i vegen, balkasamt.

Om gardsnamnet *Smørstein* i Holmestrand fortel Holmestrand kommune på si heimeside: «De eldste sporene etter ferdsel i Angers Kleiv er flere hulveier som fører ned mot sjøen ved *Smørstein*». Fleire av *Smørstein*-ane ligg på like vridne stader, som den i Tunvaldskaret i Sunnfjord eller den ved Bogstadlia i Lindenes, så vel som ein i Gran. Det kan likevel hende at ein del slike namn fortel om sjølve fjellgrunnen: Akkurat i *Smørsteinvika* i Steigen er det lange kliver i berga ikring, og *Smørsteinen* på Sandøya i Lindesnes er ei avrunda bergnov med ein klove i. Derimot kan det vere at toppflata på *Smørsteinen* ved Bogstadlia i same bygd har eit særskilt fargemønster; det er iallfall lange, lyse render i fjellflata ved *Smørstein* sæter i Ullensvang. I nokre tilfelle kan folk i

11) Oskar Lundberg (1910: 206) nemner «*Smörbräcka*, nu enligt uppgift torp i närheten af Uddevalla. Namnet är under formen *Smörbräcke* belagt från 1796 eller 1797». Sjå OGB 12:1 s. 183 og *Smörbräckevägen* i *Min karta*.

12) Formene *smyr*, *smýr* er i NO 10 heimla til Bygland og Masfjorden.

ettertid ha omtolka slike namn i den lei at det måtte vere tale om ein særskild stein på staden, det vere seg ei frittliggande (frittstående) flytteblokk el.a.

Figur 13. Smørvika i Gulen ser ikkje mykje gjestmild ut. Norgeskart.

11 Smør- om steinstrødd terreng?

Fjell (berg) kan bli så oppsprukke og sundsprengt at *flisberg* er merkelappen som er mest dekkande, t.d. for *Smørbergan* på Sørøya i Finnmark (Hasvik) og *Smörberget* i Luleå, Norrbotten. I tillegg kjem *Smør*-namn som denoterer landskap som er rikt på stein, men der det ikkje lenger er tale om naturleg avgrensing slik som i urd eller møl (strandbanke av rundstein), men diskontinuitet: steinar strødd vidt utover. Døme kan vere *Smørbotn* i Ullensvang og i Vik, *Smørgrøvetjørna* i Etne, og *Smerheller* i Vinje. Aller mest slåande er det for *Smørskjeret* i Kinn (figur 15).

Skal vi her tenke verbalt: *smurt* (utover) = ‘strødd’, eller er vi i røring med gno. *merja* v. ‘knuse’, eller norsk *smol* (*smøt*) n. ‘noko knust; smular’? Jf. *Smøla* i NSL og *smøl* i NO 10: 612. I nordlege område især kan alternativet vere samisk *smierru* adj. ‘sprø; skjør; smuldra’, som iallfall kunne høve for flisberg. Å peike på ei så divergent problemstilling er ein ting, noko anna er å ha kompetanse nok til å kunne presentere klare svar.

12 Kva er ein *smørbekk*?

Smørbekken heiter ein kjeldebekk på Søre Bø på Andøya, ved den tidlegare buvegen i fjellfoten. Kjeldevatnet rann i grøfter langs innmarka, nedover til eit gardsbruk der eg meiner å hugse eit brynnhus. Vatnet var ikkje dårleg, like etter 2. verdskrig la folk inn vatn rett frå kjelda, og med åra kopla heile åtte andre seg til. Dette er sagt med tanke på at Kåre Hoel òg fatta interesse for *Smørbekk*-namnet (1984: 79). Han samanlikna det og liknande namn med båhuslensk *Smörkällebäcken*, «bäcken från en smörkälla» og like eins det båhuslenske *Smörkälledalen* «en dal med flera småkällor, som alltid håller vatten» (OGB 8: 165). No er ikkje namnekategorien avgrensa til Båhuslen, for i søre Sverige har dei *Smörkällan* fem stader til. Tilmed Shetland har *Smorkelda*, tolka som «kilde, hvori fra gammel tid nykærnet smør er blevet udvasket» (Jakobsen 1901: 117).

Tilsynelatande mindre relevant i samanhengen blir det danske naturnamnet *Smørbæk Hole* i Åstrup sokn i Haderslev Amt: «Kløft, gennem hvilken der formodentlig tidligere har løbet en Bæk» (DS 4: 191), men som det alt er påvist, ser ein tydeleg samband mellom *Smør*- og «kløft». *Smørholet* i Skien, Oslo, Rendalen, Indre Fosen og Nærøysund er kløfter, og det same gjeld greitt nok den *Smørhola* som inngår i namneknippet *Smørhole-li*, *-elvi* og *-fossen* i Årdal (anleis i Midttun 1958: 125). Det ser då ut til at hovudleddet er epeksegetisk i nokre tilfelle, men ikkje når «smørhola» er eit grasgrodd søkk med beite. Med så mykje sagt vender vi tilbake til *Smørbekk*-ane sjølve:

Det har undra meg at folk frå det gamle bygdetunet på Bakkan, nedmed sjøen på Bø på Andøya, skulle hente vatnet til smørvasken i *Smørbekken* så påfallande langt ifrå? Då måtte dei bokstavleg gå over bekken Bøelva (der det rett nok ikkje alltid var gulle reint vatn) for å hente nettopp – vatn. Kjelda renn ned mellom husa på Søre Bø, men busetnaden der er ikkje gammal, historisk. Dessutan finst namnet *Smørbekken* også på Åse og på Sellevoll i Dverberg, knytt til bekkar i endå meir upraktisk avstand frå gammal busetnad, så det er litt vanskeleg å tru på smørvaskteorien. At Andøya har heile tre *Smørbekk*-ar er spesielt, men så heiter òg eit grunt sike på Ellstad i Borge.

Det er som regel små bekkar som kjem opp av marka som kjelder og renn eit stykke, og så berre forsvinn. I mangel av eit betre ord kunne ein kalle dei «smygarar», av di dei både er tronge og grunne. Slik er det visst også med bekkefara kring *Smørhaugen* på Straumøya i Bodø og kring

Smøråsen på Lund på øya Alsten – kartplasseringa for *Smørbekktjøna* på Viksås på Vega er dessverre ukjend.

I Inderøy finst eit par *Smørbekk*-ar, og Surnadal og Kvinesdal har éin kvar. Eigersund har *Smørkjeldmyra*, *Smørbekkstein* i Tvedestrand blir noko tilsvarende, og i utmarka kring sætra *Smørbekk* i Seljord piplar òg små bekkar, men der dukkar det avvikande namnet *Smørbrekkdalen* òg opp.¹³⁾ I myrane oppunder *Smørsteinslii* i Bykle ser ein eit mylder av småbekkar og pyttar, *Smørbekkmýra* i Åmot har fleire ørsmå sike, like eins *Smørbekkmosen* i Marker. Interessant er at *Smørbekken* i Sør-Odal og i Grue er avsett på kartet berre med namn, utan «vassfarmarkering» i blått, og bekken i Borge i Lofoten manglar begge delar. *Smørtjøna* i Lillesand er spesiell ved at talrike renner i myra omkring peikar mot tjønna, utan å vere markerte som vassførande.

Elles bør det ikkje gløymast at Snåsa liksom Andøya har heile tre *Smørbekk*-ar, men dei er mange hakk større: Mest som ei elv er *Smørbekken* som samlast frå eit mylder av kjelder på Andorfjella og fell ut i Andorsjøen via eit djupt elvefar med mykje stein i. Den andre *Smørbekken* renn frå Lomtjønnin ut i elva Imsa og lagar ei djup kløft to stader i sitt far, ein tredje grev seg djupt ned før han fell ut i elva Luru (Låarte). Desse «atypiske» *Smørbekk*-ane i Snåsa grev seg altså djupt ned over lange strekningar. Vi kan vel forstå desse namna i lys av det som før er sagt om smør(e) = ‘hogg’ osv.

Når det gjeld hovudgruppa av *Smørbekk*-namn, har ikkje norsk *smøre* < gno. *smyrja* eller *smyrva* v. tydingsnyansar som hjelper, men engelske motstykke er *smear* v. «obscure the outline of», som nomen synonym til *smudge* «a blurred or smeared line or mark» (Fowler & Fowler 1995). Det er svært uvisst om eldre skandinavisk hadde tilsvarende uttrykksmåtar.

Like forunderleg er skotsk *smoor/smuir* v. «choke for air; extinguish» (‘kjøve; slokke’ o.l.), også nytta som adjektiv: «obscure, indistinct; not clear», «hidden, remote from observation» (Graham 1978). Det svarar på lag til engelsk *smother* ‘kjøve, kvele’, òg: ‘dekke eller skjule heilt’, mellomengelsk *smorther*, av same stamme som gammalengelsk *smorian* v. ‘kjøve, kvele’. Det er relevant i samband med *Smørbekk*-ane sine

13) Meir usikkert er korleis det skal forklarast at i Trysil har dei *Smørmyråsen* og *Smørmyrene* (der Styggbekken renn), men i utkant av myrområdet er innstipla ein ganske typisk «smørbekk», nemleg *Smørmyrbekken*.

karakteristika og svarar til norsk *kjøv* n. og *kjøve* v. ikkje berre om issvull og tilstopping, men òg om dammar, mudder og dy (NO 6: 441 f.).

Det ser ikkje ut til at *smoor/smuir* finst som føreledd i skotske stadnamn eller namn frå norrøne utbygder (utmerkinga *Butter-* er i alle fall sjelden i skotsk namnetilfang). Alt i alt blir det då høgst tvilsamt at der finst nokon relasjon mellom dei skotske eller engelske termene og *Smør-* som utmerking i det sms. namnet *Smørbekken*.

Ei namnetolking som har vore lansert, er at *Smørbekk*-ar fører vatn med eit «fedtagtigt, iriserende Udseende» (NG 2: 21 og 3: 30, Hoel 1984: 79), les *Smør-* = *smurning*, men det talar imot ein slik teori at sms. som t.d. **smørdam*, **-demme*, **-dike*, **-fen* eller **-floe* er heilt ukjende som stadnamn. Heller ikkje kan *Smørbekk-* ha oppstått av **Smau-* eller **Smogbekk*¹⁴⁾: Andøya har som nemnt *Smørbekken* tre ulike stader, men *Smogbekken* i Skogvollmyrane midt på øya kjem ned frå fjellformasjonen *Smoget* /'små:ge/, og dei bekkenamna er aldri blanda i hop. *Smørbekk*-ane grev seg då heller ikkje ned i smog, anna enn i Snåsa då, men renn i markyta eller like under over lange strekkingar og er i beste fall synlege i elles skogfattig lende når skogrøst (-ruster) skyt opp langs faret.

Smørgul bekkesoleie er vegetasjon av eit heilt anna slag. At namnet *Smørbekken* og av og til andre namn på *Smør-* iblant kan forståast slik, skulle vere sannsynleg.

Nokre *Smørbekk*-ar er knapt meir enn sike, somme er avsette på karta utan markering av vatn (sjå ovanfor). Smør smeltar langsamt innafør eit visst temperaturområde, er det då såleis at *Smør*-namn i nokre tilfelle er biletlege, om smeltevassfar med langvarig snøsmelting? Jamfør at *Smørhola* i Vefsn er eit bre-søkk med misfarga snø. I andre tilfelle kan vi som før sagt tenke på sig av nærande væte, norsk *kvivatn* og dansk *smørsig*,¹⁵⁾ ikkje minst i møtet med namn som *Smørbakken*, *-lia* og *-vollen*, lokalitetar som ikkje alltid høyrer til på eigentleg innmark, likså lite som namnet *Smørbekken*.

Kjeldebekkar med påliteleg vassføring var sjølv sagt ovviktige i samband med sætring (kjøling av mjølk og vask av smør), og kartet viser

14) Derimot kan nok namneformer som *Smådalen* og *Småbekken* mange stader vise redusert uttaleform av *Smog-*.

15) «dän. dial. *sige* 'tropfenweise fließen, sinken' (in neudän. schriftspr. von *sive* verschlungen)» (F&T).

at namnet *Smørbekken* med kvart ligg nær gamle sætrar og staular, i Kvinesdal, Seljord og Tolga og truleg fleire stader.

Eit langt sjeldnare namn enn *Smørbekken* er *Smørelva*: I Vågan i Lofoten er det kun ein bekk som renn ut i ein litt grumsut os, men alle «spettane» i snaue fjellet mot aust er nok i det tilfellet eit større blikkfang. *Smørelva* i Osen i Nord-Trøndelag skjuler seg under eit «bed» av laus stein og fortonar seg som eit arr i landskapet (figur 14). Elva med same namn i Ålesund kommune er nokså usynleg i første del av sitt far, sml. *Smørbekk-ane*, medan ei i Norddalen (no ein del av storkommunen Fjord) «slørrar» vidt ut i oppsplitta, lagdelt flogfjell og fortener å bli kalla ei flenge i landskapet.

13 Finst *smør* eller *smøre* som usms. stadnamn?

Om namn med *Smør-* som føreledd seier NSL mellom anna: «Slike namn kan ha høg alder, såleis er *Smørvi* ei nedlagd seter i Luster, kanskje sms. med → *vin*». Her er det vel, med god grunn, sett bort frå at *smørvi* òg er dativ av gno. *smør*, sideform til *smjør*, for ordet brukt som stadnamn i slik form er usannsynleg, men det kan nok seiast at slik *Smørvi* framstår på ortofoto, er det like tenkeleg at sisteleddet *-vi* er avkorta form av *vide* f. ‘søkk, senkning i lendet’ (NO 12: 1030, Voss). Bekkenamnet *Smørskåla* tett ved kan vere *smørskøla* i tyding ‘-skyljing, -vask’ (Ross frå Hardan-

Figur 14. *Smørelva* i Osen i Nord-Trøndelag: eit arr, men òg med mykje knust stein. Norges-kart.

ger), sjølv om elva har djupt nedskore bekkefar lenger opp i fjellet. På vollen i Smørvi ligg elles to store steinar attmed kvarandre, ikkje namnsette.

Eit namn som liknar *Smørvi* finn vi på garden Nepstad i Lyngdal, der eit uslett jorde tett ved ein stig kalla *Smoie* ber namnet *Smøre*. Dette er unormerte former, så det tør vere uvisst korleis første namnet blir uttala, men i alle fall i «terrengkontekst» skulle *smøre* om klove, kløft vere litt meir sannsynleg enn *smør* om god jord. Når Lyngdal som før nemnt også har *Smøreneåsen*, *Smørnemyr*, liksom Sirdal har *Smøreholet* som namn på ei myr med ein pytt, aner ein at det kan vere lett å drage for raske slutningar.

Figur 15. Smørskjeret, Kinn. Norgeskart.

14 Samandrag

Utgangspunktet for denne artikkelen var Kåre Hoels «Navn på Smør-» frå 1984. Han fokuserte på at smør arrangert i form av smørkoll, smør-

slag(e) o.l. vart nytta til pynt ved festlege høve i gardbrukarsamfunnet. I samsvar med dette går talrike stadnamn med utmerking *Smør-* på gode beite, god jord og stor avling, velstand og allmenn trivsel. Ei anna side av same sak er at lokalitetar med grågule lyse flater og flekkar òg har fått namneutmerkinga *Smør-*.

I namn frå ugjestmilde fjell- og kyststrøk er det meir uvisst kva *Smør-* står for, endå ein der no har den fordel at ortofoto gir god oversikt. Vanskelegare er det der oppdyrking, hus- og vegbygging, skogplanting, regulering av vassdrag o.l. kjem til, for ikkje å tale om klimaendringar med rask tilgroing av tidlegare opne flater.

Fokusering på *Smør-*lokalitetar der hovudleddet er eit ord for klive, kløve, kløft eller andre slag innskjeringsar, deriblant vikar, fører til den konklusjon at det ikkje kan vere tale om *smør* (*bütýrum*), men eit anna ord som må svare til dansk *smøre* ‘sår, hogg, rift’ nytta overført om landskapsformer. For denne kategorien er epeksegetisk tilføyning av *-gloval/-klova*, *-graval/-grova*, *-hola*, *-holet* og *-skardet* vanleg, for så vidt også *-dalen* om særst tronge, lange skard. Relasjonsnamn som *Smørkleppdalen* kan òg nemnast, på line med *Smørhellerklypa*, *Smørkleppjuvet* og *Smørstakkgjel*.

Elles varierer sannsynleg tolking av utmerkinga *Smør-* mykje, same kva hovudledd vi sorterer på, dvs. uavhengig av lokalitetstype. Tydingspektret blir endå breiare straks vi jamfører utmerkinga *Smør-* med eng. *smear*, som ikkje prompte gir assosiasjonar med *smør* som substans, slik som i norsk, men også kan gå på smuss, ureinske og flekkar, så vel som utsmurt tynt lag. Her hadde også dansk parallelle uttrykk.

Tolking av norske stadnamn med basis i dansk kan fortone seg problematisk, men ein får ikkje gløyme at eingong var avstanden mellom *norraena* og *dønsk tunga* på begge sider av Skagerrak og Nordsjøen mykje mindre enn i dag. Under eitt kan *Smør-*namn vere av skiftande alder, men dei som har ein relasjon til dansk *smøre* ‘sår, skramme, arr’ og som berre er kjent frå stadnamn, må rimelegvis vere eldst.

Artikkelen baserer seg på eit stort namnemateriale, med hovudvekt på utmarkområde. Enklast ville vore å bruke berre nokre få døme, og så presentere konklusjonane, men det ville venteleg bli den minst overtydande presentasjonsmåten. Undervegs har det dukka opp ei innvending, formulert slik: «Det er i utgangspunktet problematisk å anta at en rekke norske navn inneholder sammenligninger med et ord som ikke er belagt i norsk når vi selv har en ganske rik flora av ord for hakk og skard»

(anonym konsulentfråsegn). Det kan vere rett, men det spørst om skepsisen har stor nok tyngd: Ei *skråma* – for å seie det på mitt Andøymål – finst ikkje i norrøn litteratur, evt. med unnatak for elvenamnet *Skråmuhlaupså* i Landnåma, men vårt land har like fullt fargerike namn som *Skråma*, ein bekk i Lesja med djupskore trongt far, vidare det djupe bekkegjelet *Skråmådal* i Mid-Telemark og *Skråmskaret* i Lyngdal, *Skråmevika* i Fitjar og garden *Skråmestø* under eit smalt skard i Askøy. Også her ser vi altså ein namnepraksis som trassar skepsis, *in casu* basert på fråveret i norrøn litteratur, og som er med på å gjere nettopp floraen av ord for hakk og skard endå rikare.

Litteratur

- Álgu-tietokanta, *Etymologische Datenbank für die saamischen Sprachen*.
<https://kaiono.kotus.fi/algu/>. Lese 2021.
- Bergsland, Knut & Lajla Mattsson Magga 1993: *Åarjelsaemien-Daaroen baakoegærja – Sydsamisk-norsk ordbok*. Oslo – Kautokeino.
- Blöndal, Sigfús 1920–24: *Íslandsk – dansk Ordbog*. Reykjavík.
- F&T = Hjalmar Falk & Alf Torp: *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch*. Kristiania 1910.
- Feilberg, H.F. 1886–1914: *Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål*.
 Udg. af Universitetes-Jubilæets danske Samfund. I–IV. Kjøbenhavn.
- Fowler, H.W. & F.G. Fowler 1995: *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. Ninth Ed. by Della Thompson. Oxford.
- Graham, William 1978: *The Scots Word Book*. Edinburg.
- Hoel, Kåre 1984: Navn på Smør-. En generell oversikt og en særlig drøfting av de navn som har et ord for høgdeformasjon som 2. ledd. I: *Institutt for namnegransking (Norsk stadnamnarkiv). Årsmelding 1983. Universitetet i Oslo*. S. 77–96.
- Jakobsen, Jakob 1901: *Shetlandsøernes Stednavne*. København.
- Larsen, Anders 1950: *Om sjøsamene* (oversatt fra samisk av J. Qvigstad). Tromsø. (Tromsø Museums årshæfter (St. T.). Humanistisk avd. nr. 13. Vol. 70 (1947) nr. 2.)
- Lindroth, Hjalmar 1923: *Våra ortnamn och vad de lära oss*. Stockholm. (Natur och kultur 25.)
- Lundberg, Oskar 1910: Smörkullen och andra ortnamn på Smör. Om nordiska kultorter. I: *Fataburen 1910*. S. 193–212.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal 1989: *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík.

- Midttun, Sigurd Dahl 1958: *Stadnamn i Årdal i Sogn*. Bergen. (Skrifter utgitt av Institutt for Nordisk filologi. Universitetet i Bergen. III.)
- Min karta: <https://minkarta.lantmateriet.se>. Lese 2021.
- Mortensson, Ivar 1905: Spor af Soldyrkelse i Norge. I: *Danske Studier* 1905. S. 115–120.
- ODS = *Ordbog over det danske sprog*. Historisk ordbog 1700–1950. <https://ordnet.dk/ods>.
- OGB = *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län*. 1–. Göteborg 1923–.
- Poulsen, Johan H. W. 1974: *Føroysk-donsk orðabók*. Eykabind. Tórshavn.
- Qvigstad, Just 1935: *De lappiske stedsnavn i Troms fylke*. Oslo.
- Qvigstad, Just 1938: *De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker*. Oslo.
- Ryen, Jon Olav 2015: *Stedsnavn i Nord-Østerdal med Rondane, Rørosfjella og Femundstraktene*. Oslo.
- Solheim, Svale 1940: *Nemningsfordomar ved fiske*. Oslo.
- Torp, Alf 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- Vogt, Judith & Inger E.M. Eikland 1981: *Svensk-norsk ordbok*. Oslo – Gjøvik.
- Vries, Jan de 1977: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Leiden.